

KUTATÁS KÖZBEN

Média, erőszak – médiaerőszak

A következőkben egy, a televízió-nézési szokásokat és a televízióhoz mint a legnagyobb befolyású elektronikus médiumhoz való viszonyt feltárni igyekvő kutatás részeredményeit tesszük közzé. A vizsgálatot Debrecenben végeztük, fiatalok körében 1999 májusában.¹

A minta alapvető sajátosságai

A mintában a különböző iskolatípusokban tanuló diákok arányának megfelelően, véletlenszerű választással 4 gimnázium, 6 szakközépiskola és 3 szakmunkásképző intézmény 389, az 1998–99-es tanévben tizedik évfolyamos tanulója szerepelt, ami az alapsokaság (az összes debreceni tizedik osztályos diák) 9,4%-a.

Az általános iskolai mintát kisebbre terveztük. Csak arra törekedtünk, hogy eltérő körülmények között dolgozó iskolákból válogassunk, hiszen az általános iskolások amúgy is sokkal heterogénebb csoportot képviselnek érdeklődésük és szociális helyzetük szempontjából. Itt a minta az alapsokaság (az összes debreceni hatodik osztályos diák) 3,7%-a volt.

A 389 középiskolás közül 197 fiú és 191 lány volt (1 fő nem válaszolt erre a kérdésre). Az általános iskolásokból 61 volt a fiú és 42 a lány. A minta nemek szerinti megoszlása az első esetben megfelel az adott populáció megoszlásának. Az általános iskolásoknál a kisebb minta miatt ez kissé egyenletlenebb a fiúk javára.

A televíziózással töltött idő

Azok a médiavizsgálatok, melyek a televízió hatását a nézők érzelmvilágának alakításában betöltött szerepe szempontjából elemzik – a kutatók nagy része eddig elsősorban az agresszív viselkedés stimuláló vagy motiváló okaira gondolt –, általában fontosnak tartják a televízióval eltöltött napi időmennyiség fölmérését. A tapasztalatok szerint megkülönböztetik a „kemény” tévénézők csoportját, akik napi 3–4 vagy több órát is a képernyő előtt töltenek, és azokat, akiknek szabadidejében nem játszik ilyen domináns szerepet ez az elfoglaltság. Noha a televízió befolyásának jellegéről és mértékéről máig vitatkoznak, úgy tartják, hogy a sokat tévénéző gyerekek, akiknek családi vagy már egyébként is meglévő (és elhanyagolt) személyiségi problémái vannak, valóban ki lehetnek téve a televíziózás veszélyeinek. Előfordulhat, hogy elmosódnak bennük a valóság és a televízió által teremtett világ határai, így a média közvetítette mintákat, bizonyos helyzetekre adott válaszokat kontroll nélkül, sokszor tudattalanul átvihetik saját konfliktusaik kezelésére. Ez persze csak nagyon sok tényező összejárása esetén vezethet valóságos agresszióhoz vagy más értelemben vett problémákhoz, mégis fontos megismerni a kör-

---

¹ A tanulmány alapját képező kutatást a Kossuth Lajos Tudományegyetem Neveléstudományi Ph.D programjának médiakutató csoportja végezte a Hajdú-Bihar Megyei Pedagógia Intézet közreműködésével. A kutatást az Oktatási Minisztérium finanszírozta „A közoktatás aktuális problémáit elemző kutatások” támogatására kiírt 1998-as pályázata segítségével. Szaktanácsadó: Szekeres Melinda (KLTE Szociológia Tanszék)

nyezetünkben élő fiatalok tv-nézési szokásait (mit és mennyit néznek), és azzal, mit gondolnak a televízió életükben betöltött szerepéről.

Az 1. táblában láthatjuk, mennyi időt töltenek a vizsgálatunkban szereplő diákok a képernyő előtt egy átlagos hétköznapon és hétvégén. Összehasonlításként közöljük néhány külföldi felmérés eredményét is.

1. TÁBLA

A képernyő előtt töltött idő, debreceni minta (perc)

	6. osztályosok	10. osztályosok
Hét közben	209	134
Hét végén	383	298

2. TÁBLA

A képernyő előtt töltött idő, más országokban (perc)²

USA: 1997-1998, becsült átlag, naponta

2-11 évesek:	180
12-17 évesek:	184

Spanyolország: 1998-as átlag, naponta

4-7 évesek:	144
8-12 évesek:	159
13-17 évesek:	165

Csehország: 1998-as átlag, naponta

3-7 évesek:	99
8-12 évesek:	128
13-17 évesek:	140

Argentína (Buenos Aires körzete) 1998-as átlag, naponta

4-8 évesek:	185
9-12 évesek:	209
13-19 évesek:	180

Mint láthatjuk, a mutatók mindenhol meglehetősen magasak. Különösen soknak tűnik ez mintánk esetében, ahol, ha az eredményeket átlagoljuk, akkor az általános iskolásoknál naponta csaknem 5 órát, a középiskolásoknál pedig 3,5 órát kapunk. Tehát a tipikus gyerek a „kemény” tévénezők táborába tartozik. Az adatfelvétel körülményei valószínűleg eltértek esetünkben (a gyerekek válaszait vettük alapul a „Mennyi időt nézed a TV-t?” kérdésre), így a fenti, különböző országokra jellemző számokkal a mícinket nem lehet egy az egyben összevetni, de a tendenciák jellemzőek.

² Cecília von Feilitzen és Ulla Carlsson (szerk.): Children and Media, Image Education Participation. The UNESCO: International Clearinghouse on Children and Violence on the Screen, 1999.

Mit néznek? A legkedveltebb műsorok

A kérdőív egyik kérdése 150 televíziós programot sorolt föl. Ezek között szerepelt minden, az 1999 januárja és májusa között futó televíziós fikciós sorozat (szappanoperák, ifjúsági sorozatok, fantasy sorozatok, sitcomok stb. – a rajzfilm-sorozatok közül csak a Simpson családot és a Dragon Ballt soroltuk föl, a különböző csatornák összes hír- és háttérműsorai, a kulturális és tudományos (Repeta, Publikum, Delta 2000), a quiz (Szerencsekerék, Ki marad a végén? stb.) programok és a TV show-k (Meglepő és mulatságos, Dáridó stb.).

A 3. táblázatban azt a 20 műsort láthatjuk sorrendbe szedve, amelyet a két korcsoport, külön-külön, a legkedveltebbnek ítélt a 150-ből. A válaszokat ötfokú skálán kellett elhelyezni. A táblázat a skála 4-es („kedvelem”) és 5-ös („odavagyok érte”) fokozatának egyesítése révén kialakult eredmények sorrendjét tartalmazza.

3. TÁBLA

A legkedveltebb televíziós műsorok az általános és a középiskolások körében

Sorrend	%	Általános iskola	Középiskola	%	Sorrend
1.	81,5	Fókusz	Fókusz	77,6	1.
2.	75,7	Egy rém rendes család	X-Akták	72,0	2.
3.	73,8	Rex felügyelő	Frei Dosszié	66,5	3.
4.	69,9	Frei Dosszié	Vészhelyzet	61,4	4.
5.	65,1	Herkules	Barátok közt	59,1	5.
6.	65,0	Xena	RTL Híradó	56,3	6.
7.	64,1	Vészhelyzet	Bravó TV	56,1	7.
8.	63,1	X-Akták	Meglepő és mulatságos	56,1	8.
9.	63,1	Fábry Showder	Sweet Valley	52,2	9.
10.	63,1	Meglepő és mulatságos	Columbo	49,1	10.
11.	62,2	A szuper csapat	RTL Night Klub	47,8	11.
12.	62,1	Az első csók	Kriminális	46,8	12.
13.	61,2	Simpson család	Fábry Showder	46,5	13.
14.	61,2	Nickelodeon	Egy rém rendes család	45,8	14.
15.	61,1	Dragon Ball	A bohóc	44,0	15.
16.	60,2	JAG-Becsületbeli ügy	JAG-Becsületbeli ügy	43,5	16.
17.	60,2	Lois és Clark	Cobra 11	43,2	17.
18.	59,2	Robin Hood	Rex felügyelő	42,2	18.
19.	58,2	McGyver	Megdöböntő világ	41,2	19.
20.	56,6	Baywatch-Forró éjszakák	Mission Impossible	41,1	20.

A két lista több ponton hasonlít egymáshoz, mégis találunk jellemző eltéréseket, amit jó részt életkori sajátosságok indokolnak. Nézzük először a közös jellemzőket. Az első helyen mindkét csoportban az RTL Klub Fókusz című „háttérműsora” áll, amit az általános iskolások 81,5%-a, a középiskolásoknak pedig 77,6%-a szeret. Ha csak a műfajt ismernénk, meglepődhetnénk, miért arat egy nem fikciós, „információs” jellegű műsor ekkora sikert. Ezt inkább a bulvársajtóra emlékeztető stílus és a sokszor szenzációra bazírozó témaválasztás indokolhatja. A hírműsorok közül csak egy került be a toplistába, szintén az RTL Klub programja, a Hír-

adó, ami a középiskolások 56,3%-ának „szavazatával” jutott a hatodik helyre. Egy másik kérdésre adott válasz alapján mindkét korcsoport úgy tartja, hogy a televízió két legfontosabb funkciója az, hogy „informál a világ eseményeiről” és hogy „izgalmas témákat mutat be” (3-as és 4-es számú táblázat). A műsorok nagy többsége két kereskedelmi csatorna, az RTL Klub és a TV2 kínálatából került ki. A mértéktartóbb hangnemű (és eszközeiben szegényesebb) közszolgálati televíziók saját programjai közül egyetlen egy sem szerepel ebben a listában. Az onnan megismert filmsorozatokból is csak kettő, az X-Akták és a Vészhelyzet, amiket a nagy sikernek köszönhetően később az RTL Klub is vetíteni kezdett.

Éppen az X-Akták egyike azoknak a programoknak, amelyek ügyében az ORTT precedens értékű döntést hozott és az éjszakai műsorsávba számúzta a vetítését.³ Ez a misztikus krimi sorozat olyan feloldatlan feszültségeket kelt, ami sokáig szorongásban tarthatja a nézőket és erőteljes érzelmi viszonyokat indukál bennük. Felmérésünk is azt igazolja, hogy valóban sokan kedvelik, a középiskolásoknál a második helyen áll 72%-kal, az általános iskolásoknál pedig a 9-en, 63,1%-kal.

A másik sorozat, amiről az ORTT hasonlóan döntött, az RTL Klubon vetített Dragon Ball és Dragon Ball Z volt. Az ORTT által fölkerített pszichológus szakértő jelentése szerint „A rajzfilmsorozat a kiskorúak személyiségfejlődésére súlyosan ártalmas.”⁴ Hősei a fizikai és a verbális agresszió elemeit valamint a lelki megfélemlítést is gyakran alkalmazzák. A tömény agressziót az elborzasztó ábrázolás valamint a fény-, a mozgás- és a hangeffektusok is fokozzák. Mindez pszichedelikus hatást kelthet, ami víziókhöz vezethet. A szakértői vélemény szerint a sorozat azért különösen veszélyes, mert „fikciós és játékos formában fogadtatja el a nézőkkel az erőszakot”.⁵

A feltűnő érzelmi hatást mi is tapasztaltuk vizsgálatunk során. A gyerekek több esetben kértek bennünket: „intézzük el”, hogy kedvenc filmjüket újra műsorra tűzzék. Megnyilatkozásaik alapján különösen az általános iskolások rajongtak érte. Kisebbségi részük egyértelműen elutasítja (ezért került „csak” a 15. helyre), a többség viszont szereti, 61,5%. Sőt, ebből 48,5% egyenesen „odavan érte”. Ilyen fokú lelkesedést más esetben nem találtunk.⁶ A középiskolásoknál az elutasítók száma már sokkal nagyobb, így a listán (ami a „szeretem” és az „odavagyok érte” fokozatok összesítéséből alakult ki) náluk nem szerepel a Dragon Ball. Viszont köztük is sokan vannak a rajongók: a tizedik osztályosok körülbelül negyede nyilatkozott úgy, hogy „odavan érte”. Az erőteljes érzelmi viszonyulást igazolja az elutasítók és a rajongók a többi esethez képest szélsőséges polarizálódása is.

Ha a debreceni helyzeten kívül is szeretnénk tájékozódni a két előbb tárgyalt film kapcsán, elég csak az Interneten böngészniünk egy kicsit. A magyar keresők segítségével pár másodpercen belül a témákhoz kapcsolódó találatok hosszú listáját kapjuk.⁷ A többi televíziós programhoz képest meglepően sok „interaktívítást” is feltételező dologra bukkanunk, rajongói homepage-eket, játékokat is találunk. Szinte mozgalmoszerű az aktivitás, ami a Dragon Ballt és az X-Aktákat kíséri.

3 Az ítéletet az 1996. évi I. törvény 5. paragrafusának 4. pontja indokolja („A kiskorúak személyiségfejlődésére ártalmas, így különösen az erőszak öncélú alkalmazását magatartási mintaként bemutató, illetőleg a szexualitást öncélúan ábrázoló műsorszámot csak 23.00 és 5.00 óra között lehet közvetíteni. Közvetítéssel előtti erre a közönség figyelmét fel kell hívni.”)

4 Szakértői vélemény. ORTT, 1998 május. <http://www.ortt.hu/magyar/dragon.hu.ball.htm>

5 Uo.

6 A rajongások listáján a második helyen az Egy rém rendes család című groteszk humorú sitcom következik 41,7%-kal – ez egyébként a második legkedveltebb film a hatodikosok körében.

7 Az X-Akták esetében 1155, a Dragon Ball kapcsán pedig 502 találatot jelzett a Heuréka keresője 1999. október 29-én.

E két, szélsőséges eset mellett listánkon találunk még sok, az erőszakos hatáskeltés szempontjából kevésbé világosan definiálható programot is. Az általános iskolások választásai között a fikciós műfajok dominálnak. Az összesen 4 nem fikciós programból (Fókusz, Frei Dosszié, Fábry Showder, Meglepő és mulatságos) három show műsor, melyek a szórakoztatásra, a sztárkultuszra és a szenzációkra építkeznek. Az erőszakos elemeket inkább az általuk nézett fikciós filmekben kereshetjük. A Xena, a Herkules és a Robin Hood például a fantasy műfajának sajátosságából adódóan meseszerűen keveri a misztikus varázslatokat a nyers, test-test elleni erőszakkal és a mese fordulataival. Ezekben a filmekben mindig a jó győzedelmeskedik és a feszültségek megnyugtatóan lezárulnak. A technika csodáit is kiaknázó Lois és Clark tulajdonképpen szintén ehhez a csoporthoz tartozik. A Szupercsapat és a JAG-Becsületbeli ügy más arányban keveri az akciót, a nyomozást, a humort illetve a jogi esteket, de alapvetően ugyanúgy a pörgő, izgalmas cselekmény a lényegük.

A középiskolások kedvencei között már jóval több, nyolc a nem fikciós műsor. Ezeknek fele szórakoztató show műsor (Bravó TV, Fábry Showder, Meglepő és mulatságos és a Frei Dosszié. Bár ez utóbbi már inkább él az akciódús szenzációkeltés elemeivel). A másik része viszont olyan program, amiben gyakran láthatunk „valódi”, dokumentum-szerű erőszakot (Fókusz, RTL Híradó, Kriminális, Megdöböntő világ). Ezekben az esetekben még nehezebb eldönteni, mi tartozik az öncélú erőszakábrázolás körébe és mi szolgálja a tényfeltárást és a hiteles tájékoztatást. Valószínűleg ezért nem terjedt ki eddig ezekre oly mértékben az ORTT figyelmese sem. Így gond nélkül mutathatnak be „igazi” erőszakos képsorokat, főműsoridőben. Hogy melyiknek van nagyobb hatása (ha egyáltalán valamiféle összefüggés kimutatható), a magukat valóságként kezelő vagy a fikciós műfajoknak, azt ez a vizsgálat nem tárhatja föl. Mivel azonban, mint arra már fentebb is utaltunk, kérdezettjeink (különösen a középiskolások) a televíziót az információszerzés és a tudás hiteles forrásának tekintik (lásd a 3-as és a 4-es táblázatot), azt kell feltételeznünk, hogy ennek a médiumnak van némi szerepe a gyerekek valóságképcének alakításában, ha ez nem is az erőszakra való nyílt buzdítással azonos. Egy ezeket a műsorokat górcső alá vevő tartalomelemzés megállapíthatná, vajon az erőszak szempontjából hitelesen reprezentálják-e a vizsgált programok a valóságot, nem mutatnak-e kicsit többet (kevesebbet?) vagy máshogyan, mint az igazából megesik.

Még egy elgondolkodtató adatra bukkanhatunk ezt a szerény összesítést böngészve. A középiskolások listáján a 11. helyen az RTL Night Klub című programsávja szerepel. Ebben a késő esti, éjszakai műsorcsomagban legálisan vetíthetők (23 óra után) olyan filmek is, amiket az ORTT egyébként a kiskorúakra ártalmas voltuk miatt korábban nem engedne bemutatni. De mit ér a tiltás (és a csatornák jogkövető magatartása), ha a 16–17 évesek 47,8%-a nézi és kedveli ezeket a „tiltott gyümölcsöket”? Bár az RTL Night Klub az általános iskolásoknál (12–13 évesek) nem került be az első húsz kedvenc közé a két kategória összevonásával, de itt is különösen magas volt az „odavagyok érte” aránya (31,1%). Vajon a gyerekek ezeket a filmeket szüleikkel közösen nézik és utána megbeszélik, hogy minden a helyére kerüljön? Sajnos erre vonatkozóan nem történt adatfelvétel.

A televízió szerepe és az erőszak

A kérdőív egyik pontjában arra kértük a gyerekeket, hogy értékeljék a televízió funkcióját. (Ezre fentebb már többször utaltunk.) Az általunk megadott válaszokat kellett rangsorba állítaniuk. A kérdőív eredményeinek további értékelése során a rangsor és a műsorok népszerűségi listája összevetésével szeretnénk rámutatni újabb összefüggésekre.

3. TÁBLA

A televízió szerepe a középiskolások szerint

Sorrend	Tevékenység	Százalék
1.	Informál a világ eseményeiről	71,7
2.	Izgalmas témákról látok/hallok benne	62,2
3.	Ismeretszerzés (tudás) hiteles forrása	53,8
4.	Szórakozás	48,9
5.	Pusztá időtöltés, kikapcsolódás	45,7
6.	Segít megismerni más emberek gondolatait, értékrendjét	26,2
7.	Lépéstartás a divattal (ruhák, életmód, termékek)	23,4
8.	Elszakadni a mindennapoktól	18,5
9.	Társaságot nyújt	17,0
10.	Mintát nyújt arra, hogy viselkedjek nőként/férfiként	16,0
11.	Mert másnap beszédtema lesz a suliban	12,6
12.	Segít problémás helyzetek megoldásában (pl. hogy béküljek ki valakivel)	11,3

4. TÁBLA

A televízió szerepe az általános iskolások szerint

Sorrend	Tevékenység	Százalék
1.	Izgalmas témákról látok/hallok benne	73,8
2.	Informál a világ eseményeiről	62,1
3.	Szórakozás	56,3
4.	Pusztá időtöltés, kikapcsolódás	54,4
5.	Ismeretszerzés (tudás) hiteles forrása	54,4
6.	Mert másnap beszédtema lesz a suliban	37,9
7.	Segít megismerni más emberek gondolatait, értékrendjét	34,0
8.	Lépés tartás a divattal (ruhák, életmód, termékek)	32,0
9.	Elszakadni a mindennapoktól	30,1
10.	Segít problémás helyzetek megoldásában (pl. hogy béküljek ki valakivel)	25,3
11.	Mintát nyújt arra, hogy viselkedjek nőként/férfiként	25,2
12.	Társaságot nyújt	24,3

A táblázatok tanúsága szerint mindkét korosztály a televízió ismeretközlő és szórakoztató szerepét tartja a legfontosabbnak. Észrevehetjük, hogy alacsony értékeket kaptunk a televízió mintaadó szerepével kapcsolatban: a válaszolók nem gondolják, hogy a műsorok segítenek bizonyos élethelyzetek megoldásában, nem tulajdonítanak nagy szerepet a televíziónak a férfi/női viselkedésformák közvetítésében sem. Ez az utóbbi adat némiképp reflektál bizonyos médiaelemző iskoláknak arra a kérdésre, amely az elektronikus média szerepére vonatkozik a társadalomban jelenlevő erőszak felkeltésében: a mi válaszadóink gyengének ítélik a televízió magatartásformáló szerepét. Habár a látens hatások ilyen módon nem zárhatók ki.

További elemzést igényel a televízió információközlő szerepe, hiszen a népszerűségi listával kapcsolatban felhívtuk a figyelmet a hírműsorok feltűnő hiányára. Úgy gondoljuk ugyanis, hogy nem a Fókusz című műsor közöl érvényes ismereteket a világban zajló eseményekről, hiszen alaposabb tartomelemzéssel kimutatható az egyes adások híryanagyainak és ezek megjelenítésének manipulatív jellege. A kérdőív más pontjaira kapott válaszok alapján ezért új értelmezési keretbe kell helyoznunk a hírtel, ismerettel, információval kapcsolatos fogalmainkat. Valószínűleg arról van szó, hogy éppen a hasonló „hírműsorok” hatására átalakult a világról való tudás, illetve az ezzel kapcsolatos nézői elvárások szerkezete.

Kérdőívünk egy másik helye megerősíti ezt a feltevésünket: ott arra próbáltunk választ kapni, hogy néhány időszak történése (a jugoszláviai események, a NATO bővítése) hogyan mutatkozik meg a hírműsorokban illetve a nézőknek a környező valóságról kialakított képében. Azt tapasztaltuk, hogy mikor adatszerű, a televíziós híradásból származó konkrét ismereteket próbáltunk fölidéztetni kérdezettjeinkkel, nagyon pontatlan és zavaros válaszokat kaptunk, még olyan témákban is (pl. az előbb említettek), amelyekről hosszú hónapokon át, nap mint nap hallottunk.

A szórakoztatással, mint televíziós szereppel kapcsolatosan, végül megállapíthatjuk, hogy éppen itt találunk érintkezési pontokat az erőszakkal és az erőszaknak a képernyőn való jelenlétével. A listánk élvonalában szereplő fikciós műsorok közül erőszakmentesnek csak alig néhány mondható – és hangnemükben még azok sem nevezhetők sokszor túlságosan barátságosnak (pl. Egy rém rendes család). Nagytöbbségükben (Dragon Ball, X-Akták, Vészhelyzet, krimisorozatok) jelentős szerepet játszik az erőszak. A szórakozás fogalma és a verekedések, lövöldözések, gyilkosságok napi képernyős látványa tehát szorosan összekapcsolódik.

Bényei Judit & Szijártó Imre

Iskola és bűnözés

A tanulmány címe számtalan félreértésre, felületes általánosításra ad alkalmat: ha egy iskolában erre vonatkozó kérdést teszünk fel, rémülten tagadják, hogy bármi közük is lenne hozzá. Ugyanakkor informálisan és név nélkül súlyos jelenségekről hallani: erőszakos diákokról, ahol nemcsak az iskolatársak, a pedagógusok is célpontnak tudják magukat.

Márpedig a címben feltüntetett fogalom-pár nagyon is összetartozik, persze csak áttételekkel, hisz az iskola valóban nem tipikus helyszíne vagy terepe a bűncselekményeknek. Erre vonatkozó adatgyűjtésről nincs tudomásunk, de a bűnüldözés gyakorlati szakemberei és az oktatási szaktárca illetékesei egyaránt így látják a helyzetet. Az iskolákban jellegzetesen előforduló – hangsúlyozottan csekély jelentőségű –, a gyermekek között lejátszódó vagyoni természetű és személy elleni agresszív összeütközések, noha ténylegesen kimerítik a büntetőjog valamely törvényi tényállását, tehát bűncselekménynek minősülnek, a bűnügyi statisztikába mégsem kerülnek be, mert a büntető igazságszolgáltatás gépezetét senki nem hozza működésbe. Ezeket a kisebb konfliktusokat, nagyon helyesen, a pedagógia eszközeivel oldják meg. A büntetőjog az emberek közötti viszonyok rendezésében általában is ultima ratióként jön szóba, kiváltképp érvényes ez a gyermekek világára.